

जातको आधारमा दार्चुलाका मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण

Padam Singh Badal¹ & Harka Bahadur Shahi²

¹Darchula Multiple Campus, Darchula, Nepal

²Tribhuvan University, Research Directorate, Kathmandu, Nepal

GS Spark: Journal of Applied Academic Discourse (ISSN: 3021-9329) Copyright © 2024
The Authors: Gaurishankar Multiple Campus, Bhimeshwor-3, Charikot, Dolakha, Nepal.
Distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License
(CC BY-NC 4.0)

INFO

Corresponding Author

Padam Singh Badal

E-mail

badalpadam@gmail.com

Date of Submission

July 30, 2024

Date of Acceptance

September 25, 2024

ABSTRACT (लेखसार)

व्यक्तिलाई चिनाउने नाम मानवीय नाम हो । यसले व्यक्तिको पहिचान महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । यस्ता नामले सामाजिक, सांस्कृतिक ऐतिहासिक सन्दर्भमा गहिरो अर्थ बोकेका हुन्छन् । मानवीय नामहरूले व्यक्तिको जात, धर्म, संस्कृतिर पारिवारिक पृष्ठभूमिलाई बोध गराएको हुन्छ। यस लेखको उद्देश्य जातको आधारमा दार्चुलाका मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यसमा निर्वाचन आयोगको मतदाता नामावलीबाट दार्चुलाका ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातिका नामको सङ्कलन गरी तिनलाई समाजभाषिक सिद्धान्तको उपयोग गरी ती नामको स्रोत र संरचनाको विश्लेषण गरिएको छ । भाषिक भेद उत्पन्न गर्ने विभिन्न कारकमध्ये जातिगत आधार पनि एक हो । दार्चुलामा जातअनुसार नाम र थरहरू निर्माण भएका हुन्छन् । ब्राह्मण जातिको नामको स्रोत हिन्दू धर्मग्रन्थ र पुराण देखिएको छ । ब्राह्मण जातिका पुरुषहरूको नाम देवताका नामबाट राखिएका छन् । महिलाहरूको नाममा मती, रथी, वती जस्ता पद जोडिएका छन् । क्षेत्री र दलित जातिका नामहरूको स्रोत शारीरिक विशेषता र जन्म समयलाई मानिएको छ। ब्राह्मण जातिले पहिलो र दोस्रो नामसमेत मङ्गलवाचक र देवसम्बद्ध राखिएको छ । नाममा मनुस्मृतिको प्रभाव परेको छ भने क्षेत्री जातिको दोस्रो नामले पनि मनुस्मृतिकै प्रभाव वरण

गरेको छ। दलित जातिका नाम लघुतावाची छन्। पछिल्लो समय भने नामको स्रोत हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषा भएको छ।

शब्दकुञ्जिका : मानवीय नाम, समाजभाषिक, जातिगत, नामकरण, पहिचान

परिचय

मानवीय नामको सामाजभाषिक अध्ययनले सम्बन्धित समुदायको सांस्कृतिक, सामाजिक संरचना र भाषिक विविधताबारे महत्वपूर्ण जानकारी प्रदान गर्दछ। नेपालको सुदूर पश्चिम प्रदेशको दार्चुला जिल्ला विभिन्न जातिहरूको बसोबास भएको जिल्ला हो। भारतको उत्तराखण्ड र उत्तरमा चीनको तिब्बतसँग जोडिएको यस जिल्लामा राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार क्षेत्री, ब्राह्मण, विश्वकर्मा, ठकुरी, परियार, सौका, दसनामी, मिजार, मगर र बादी मुख्य दश जातिको बसोबास रहेको छ। यीमध्ये यस अध्ययनमा बहुसङ्ख्यक क्षेत्री, ब्राह्मण र दलित जातिका मानिसका नामको सामाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ। यहाँका समुदायमा नामकरण गर्ने परम्परा भिन्नाभिन्नै रहेको छ र यी नामले केवल व्यक्तिगत पहिचानका रूपमा मात्र नभई सामाजिक सांस्कृतिक पक्षको पनि प्रतिबिम्बन गरेका छन्। यस अध्ययनले जातको दृष्टिकोणबाट दार्चुलाका मानवीय नामको विश्लेषण गर्ने क्रममा विभिन्न सामाजिक समूहमा नामकरण परम्परा कसरी भिन्न छन् र यी भिन्नताले आधारभूत सामाजिक-सांस्कृतिक गतिशीलतामा के असर पारेको भन्ने कुराको अध्ययन गरिएको छ। व्यक्तिगत नामले व्यक्तिको पहिचानलाई झल्काएको हुन्छ। व्यक्तिलाई दिइएको नामको प्रयोग गरी मानिसहरूले विचार आदान प्रदानको सुरुवात गर्दछन्। पहिलो नाम व्यक्तिगत र थर वंशीय हुन्छ। दार्चुला लगायत नेपालमा पहिलो, दोस्रो र तेस्रो नाम राख्ने प्रचलन छ। कतिपय मुलुकमा भने पहिलो नाम मात्र राख्ने प्रचलन रहेको पाइन्छ। तेस्रो वा अन्तिम नामलाई थर भन्ने प्रचलन रहेको छ। मानिसले विचार विनियमको सुरुवात नै परिचयबाट हुन्छ र परिचयमा नाम र थरको अनिवार्य उल्लेख गर्नु पर्दछ। नामलाई नै कामसँग जोडेर इतिहास संस्कृतिको निर्माण भएको हुन्छ। ऐतिहासिक रूपमा दक्षिण एसियाका मानवीय नामहरू जात व्यवस्थासँग सम्बन्धित छन् (विष्ट, १९८०)। नेपाली समाजमा जातिको निर्धारण हिन्दू वर्णाश्रम व्यवस्था अनुसार भएको पाइन्छ। वर्णाश्रम व्यवस्था अनुसार ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शूद्र गरी चार जात छन्। यी जातहरूको प्रादुर्भाव गर्ने श्रेय मनुस्मृतिलाई जान्छ (सापकोटा, २०२२, पृ. ३३६)।

दार्चुलामा नेपालका अन्य भागहरू जस्तै जात व्यवस्थाले व्यक्तिको पहिचान र सामुदायिक अन्तरक्रियामा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको छ। विभिन्न जातिहरू बीचको नामकरण अभ्यासले परम्परागत मूल्य र मान्यताको पालन गरी निरन्तरता दिइएको हुन्छ। यसले समयसँगै सामाजिक-राजनीतिक परिवर्तनको प्रभावलाई पनि दर्शाउँछ (गुरुङ, २०१२)। यस अध्ययनले दार्चुलाका विभिन्न जातिहरूको नामकरण परम्परालाई सामाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ। आचार्य (२०६४)का अनुसार सामाजिक भेदहरू वर्ग, शिक्षा, जाति, लिङ्ग, उमेर, धर्म र संस्कृति हुन् (पृ. ८९-९३)। आहुति (मि.न.)का अनुसार ऋग्वेदको दर्शौं मण्डलमा उल्लेख गरिएको 'ब्राह्मणोस्य मुखमास्त बाहू राजन्यः कृतः ऊरु तदस्य यद्वैश्यः पद्भ्यां शूद्रो अजायत' ले जातको पृष्ठभूमि निर्माण गरेको हो। भगवानको मुखबाट ब्राह्मण, क्षेत्री पाखुराबाट, वैश्य जाघबाट र दलित खुट्टाबाट उत्पत्ति भएको भन्दै यी चारैथरी मानिसका छुट्टाछुट्टै जात भएको उल्लेख छ। जातहरू अनुसार दार्चुलाका मानवीय नाम र थरहरू भिन्नाभिन्नै छन्।

नेपालमा मानवीय नामको सामाजभाषिक विश्लेषण कम भएको पाइए पनि अमेरिकी नाम सोसाइटी जस्ता संस्थाले यो क्षेत्रमा विशिष्ट काम गरेका छन्। ओस्लो विश्वविद्यालय ओस्लो भाषिक अध्ययन विभाग (२०१२) ले नाम र परिचय नामक अनुसन्धान जर्नल प्रकाशित गरेको छ। जर्नलमा समावेश Naming me, Naming you. Personal Names, Online Signature and Cultural Naming शीर्षकको लेखमा हगस्ट्रमले व्यक्तिगत नामहरूले व्यक्तिलाई भिन्न व्यक्तित्व पहिचान दिने बताएका छन् (पृ. ८१)। अलहक (२०१६) ले जोर्डनका नवजात शिशुहरूको नामकरणका सम्बन्धमा गरेको सामाजभाषिक अध्ययन गरेका छन्। उनले खेलमा परम्परागत नाम र आधुनिक नाममा भिन्नता भए पनि धर्म संस्कृति र सामाजिक मूल्य अनुसार नै नवजात शिशुको नाम राखिने निष्कर्ष निकालेका छन्। असुभाषीहरू उनीहरूका शारीरिक बनावट, आस्था र लिङ्गका आधारमा राखिएका नामहरू आधुनिक बन्दै गएको निष्कर्ष केलेंगा (२०२०) ले उत्तरी तान्जिनियाका बान्टु समुदायका आसु (वासु) भाषिक मानिसका नामहरूको सामाजभाषिक अध्ययनमा निकालेका छन्। त्यसैगरी कोडियो, दिन्का र कोनी (२०२१)ले कोरो महानगरमा अवस्थित डोगोन समुदायको नामकरण गर्ने तरिकाको जातिभाषिक अध्ययन गरेका छन्। अध्ययनमा व्यक्तिको पहिलो नाम ऐतिहासिक घटना, स्थान, परिवार, हप्ता, दिन, महिना र ऋतुका नामबाट राखिने बताएका छन्। व्यक्तिको नामले एकीकृत पारस्परिक सम्बन्ध स्थापित गर्ने तथा व्यक्तिलाई तोक्ने, सूचना सम्वाहकको काम पनि नामले गर्ने निष्कर्ष

निकालिएको छ । यसरी नामको समाजशास्त्रीय अध्ययन मात्रै नभएर समाजभाषिक विश्लेषण पनि सुरु भएको छ । नेपाली मानवीय नामको समाजभाषिक विश्लेषण नभएकाले यो अध्ययन नवीन र मौलिक हो । दार्चुलाका मानवीय नामहरूको समाजभाषिक विश्लेषणले स्थानीय सांस्कृतिक र भाषिक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ । यस अध्ययनले समुदायको सांस्कृतिक पहिचान, परम्परा, र भाषिक धरोहरलाई दस्तावेज बनाउन मद्दत गर्दछ । नामहरूको विश्लेषणले सामाजिक संरचना, सम्बन्ध, र परम्परागत मान्यताहरू उजागर गर्छ । समाजभाषिक अध्ययनले भाषाविद्, समाजशास्त्री, र मानवशास्त्रीहरूलाई थप अनुसन्धान र शिक्षाका लागि आधार तयार गर्न सहयोग गर्छ । यसले स्थानीय भाषाहरूलाई मान्यता दिन र प्रयोगलाई प्रोत्साहित गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्छ । यस प्रकार, दार्चुलाका मानवीय नामहरूको समाजभाषिक विश्लेषणले स्थानीय सांस्कृतिक र भाषिक विविधताको संरक्षण र प्रवर्द्धनमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउँछ ।

अध्ययनको उद्देश्य

शीशुका नाम राख्ने प्रचलन विश्वव्यापी छ, तर विभिन्न स्थान र समुदायमा नामकरणका पद्धति र नामहरू फरक हुन्छन् । दार्चुलाका मानवीय नामहरूको समाजभाषिक अध्ययन हुन नसकेको प्राज्ञिक समस्याको समाधानमा केन्द्रित यस लेखका उद्देश्यहरू यस प्रकार छन् :

१. जातका आधारमा दार्चुलाका मानवीय नामहरूको नामकरण पद्धति पत्ता लगाउनु ।
२. जातका आधारमा राखिएका नामहरूको समाजभाषिक विशेषता केलाउनु ।

अध्ययन विधि

गुणात्मक ढाँचामा आधारित यस अध्ययनको प्राथमिक स्रोतसामग्री महाकाली नगरपालिकाका ७० वर्ष नाघेका महिला र पुरुषहरूको अभिलेख तथा जन्मदर्ता अभिलेखलाई लिइएको छ । द्वितीयक स्रोतका रूपमा पुस्तकालयीय कार्यमा आधारित भई अनुसन्धानमूलक लेखहरूलाई उपयोग गरिएको छ । सबै जातका मानिसहरूको बसोबास भएको र तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नसमेत सहज भएकाले दार्चुला जिल्लाको सदरमुकाम तथा यस वरपरका बस्तिहरू महाकाली नगरपालिकाका वडा नम्बर १, २, ४ र ५ लाई शोधक्षेत्र छनोट गरिएको छ । ७० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका नामहरू सामाजिक

सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने लाभग्राहीहरूको अनुसूची- ३, नियम १२ को उपनियम (२)सँग सम्बन्धित अभिलेखबाट सङ्कलन गरिएको छ । उक्त अभिलेखमा रहेका नामहरूमध्ये उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरी ब्राह्मण, क्षेत्री र दलितजातका २०/२० पुरुष र २०/२० महिलाका दरले १२० नाम सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित नामको पहिलो नाम, दोस्रो नाम र थर निर्धारण गर्दा जातिगत आधारमा नेपाली समाजले निर्धारण गर्ने नामका संरचनाको समाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ । नाममा देखिएको परिवर्तनको विश्लेषण गर्न राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभागको अनुसूची- ७ नियम ६ सँग सम्बन्धित जन्मदर्ताको किताबमा आर्थिक वर्ष २०८०/०८१ मा दर्ता भएका शीशुहरूको अभिलेखबाट ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातका २०/२० पुरुष र २०/२० महिलाका गरी १२० नामहरूको सङ्कलन गरिएको छ । अभिलेखहरूबाट सङ्कलन गरिएका नामहरूलाई जातअनुसार छुट्टाछुट्टै महलमा राखेर तुलना र विश्लेषण विधिका माध्यमबाट तिनको समाजभाषिक विशेषता केलाइएको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

दार्चुलाका नाम र थरको समाजभाषिक विश्लेषण गर्न समाजभाषाविज्ञान, जात र नामविज्ञानलाई सैद्धान्तिक पर्याधारका रूपमा लिइएको छ । समाजभाषाविज्ञान अङ्ग्रेजी शब्द Sociolinguistic को नेपाली रूपान्तरण हो । यसलाई समाज र भाषाको अन्तरसम्बन्ध अध्ययन गर्ने विषयका रूपमा लिइन्छ । समाज भाषाविज्ञानको प्रारम्भ ससुर (Saussure, 1916–1960) बाट भएको हो । ससुरपछि सामाजिक भाषाविज्ञानलाई हावेर सी क्युरीले सन् १९५२ मा पहिलो पटक प्रयोगमा ल्याएको भण्डारी र पौडेल (२०६७, पृ २) बताउँछन् । थापा (२०६९, पृ. ८) का अनुसार क्युरीपछि यो विषयलाई युरिएल विन्निच (१९५३) र फिसम्यान (१९५६)ले अगाडि बढाएका हुन् । समाजभाषा विज्ञानको सम्बन्ध भाषाविज्ञान रहन्छ र यसले समाजका आधारमा भाषाको अध्ययन गर्छ । भाषामा सामाजिक संरचनाहरूले पार्ने प्रभावलाई समाज भाषाविज्ञान अन्तर्गत अध्ययन विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । सन् १९६०-७० को दशकमा सामाजिक भाषाविज्ञान स्वतन्त्र विषयका रूपमा स्थापित भएको भण्डारी र पौडेल (२०६७) बताउँछन् (पृ. २) । जनेत हलमेन्सले समाज भाषाविज्ञानका परम्परागत मान्यताहरूलाई स्वीकार गर्दै समाज भाषाविज्ञानको परिचय (२०१३) मा फरक-फरक सामाजिक सन्दर्भहरूमा भाषाको प्रयोग गरिने र यसले अभिव्यक्ति गर्ने तरिकाहरूको पहिचान गरी सामाजिक

सम्बन्धहरू तथा सामाजिक पहिचानका पक्षहरूको समेत जानकारी दिने बताएका छन् (पृ. १)। यसरी ससुरले सुरु गरेको सामाजिक भाषाविज्ञान हाल सामाजिक भेदअनुसार यसको भिन्नताको मात्रै नभएर सामाजिक भेदअनुसार भाषाको प्रयोग र त्यस्तो प्रयोगअनुसार सामाजिक भेदको अध्ययन गर्ने शास्त्रका रूपमा स्थापित भएको छ । सामाजिक संरचनाअनुसार भाषामा देखिने भेदहरूलाई सामाजिक भेद भन्ने गरिन्छ । भाषा, समाज र शक्ति (२०१५, चौथो संस्करण)मा अन्नावेले मनी र बेस्टी इभन्स लिङ्ग, जात, उमेर, र वर्गले सामाजिक संरचनाको प्रतिनिधित्व गर्ने र भाषासँग लिनले अन्तरसम्बन्ध राख्ने बताएका छन् (पृ. १०८-११७)। यी सामाजिक पक्षहरूले भाषिक भेदहरू निर्माणमा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छन् । यिनै पक्षलाई समाजभाषाका विश्लेषणका आधार पनि भन्ने गरिन्छ । यी आधारहरूमध्ये जातका आधारमा दार्चुलाका मानवीय नाम र थरहरूको समाजभाषिक विश्लेषण गरिएको छ । जातहरूमध्ये ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातिका नाम र थरहरूको मात्रै विश्लेषण गरिएको छ ।

मानव विकासको क्रममा मानिसले गर्ने कामहरूको आधारमा जातहरूको उत्पत्ति भएको देखिन्छ । मनुस्मृतिमा ब्राह्मण, क्षेत्री, वैश्य र शुद्र गरी तीन जातको परिकल्पना गरिएको छ भने हिमालयन एन्थ्रोपोलोजी (१९७८) मा नेपालमा ब्राह्मण, जैसी, क्षेत्री र डोम गरी चार जात भएको उल्लेख गरिएको छ (पृ. ५३-६६) । नेपालमा परम्परागत रूपमा जात व्यवस्थालाई कानुनी मान्यता दिएर कडाईका साथ लागू भने १९९० मा जारी गरिएको मुलुकी ऐनले गरेको देखिन्छ । उक्त ऐनमा तागाधारी बाहुन, तागाधारी क्षेत्री, नमासिने र छिटो हालु नपर्ने मतवाली, र मासिने जात उल्लेख गरिएको छ । यसरी ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जाति खस/आर्य परम्पराअनुसार विकसित भएको देखिन्छ ।

कामका आधारमा जात निर्धारण गरिएको तथ्यलाई रेग्मी (२०७७) ले ब्राह्मणको काम वेद पाठ गर्ने, ब्रह्म ज्ञान दिने, प्रशासनिक काम गर्नु पर्ने बताएर पुष्टि गरेका छन् (पृ. ४१)। त्यतिबेला वेदको ज्ञान लिएर पाठ गर्ने, यज्ञादि गर्ने, सरकारी कामकाजमा सघाउने जस्ता काम गर्नेलाई ब्राह्मण भन्ने गरेको देखिन्छ । पोखरेले (२०७५)का अनुसार श्री ५ सुरेन्द्रले ऐनमा जैसीलाई कम मर्यादित ब्राह्मणको तहमा राखेपछि (पृ. ७२०) प्रष्ट रूपमा ब्राह्मण समुदायमा दुई थरी थरहरूको अस्तित्व देखिन्छ । दार्चुलामा तत् ब्राह्मणहरूलाई घिउ खाने र घिउ पोल्ने ब्राह्मणका रूपमा चित्रण गरिदै आएको छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को तथ्याङ्कमा ब्राह्मणको जनसङ्ख्या १५ प्रतिशत रहेको छ ।

क्षेत्रीको जन्म नै राज्यको सुरक्षाका निमित्त भएको मान्यता छ । रेग्मी क्षेत्रीलाई वेद पठनको अधिकार भएको तर पाठनको अधिकार नभएको बताउँछन् (ऐ.ऐ.)। कामअनुसार नै जात निर्धारण गर्ने परिपाटी रहेपनि विष्ट (सन् १९८०) क्षेत्रीहरू राज्य सञ्चालकको रूपमा चिनिने बताउँछन् (पृ. १) । मुकुकी ऐन १९९० मा तागाधारी क्षेत्री भनेर उल्लेख गरेको जात नै क्षेत्री हो । पोखरेले (२०७५) क्षेत्री र ठकुरीलाई एउटै वर्गमा राख्छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले क्षेत्री र ठकुरी जातिका रूपमा लिएको समुदायलाई यहाँ क्षेत्री जातका रूपमा समावेश गरी विश्लेषण गरिएको छ । दार्चुलामा क्षेत्री ६५.५ र ठकुरी ४.३ गरी कूल जनसङ्ख्याको ६९.८ प्रतिशत बसोबास क्षेत्रीहरूको छ । यो सङ्ख्या अन्य जातको तुलनामा सबैभन्दा बढी हो ।

दलितलाई कथति तल्लो जातका रूपमा लिइन्छ । मुलुकी ऐन १९९० ले जात खस्काउने सजाय तोकेपछि माथिल्लो जातका मानिस पनि तल्लो जातमा परेको देखिन्छ । मुलुकी ऐनले वर्जित गरेका काम गरेबाफत दलित बनाइएका जातहरू पनि छन् । विष्ट (१९८०)ले भने दलितलाई पेशागत जात भनेका छन् । उनले नेपालका जनता पुस्तकमा पेशागत जातका रूपमा दलित जातिका विभिन्न थरहरूको चर्चा गरेका छन् (ऐ.ऐ.) । पोखरेलेले दलितलाई 'पाहुनी'अन्तर्गत राखेको छन् (पृ. ७२२) । मनुस्मृतिले शूद्र नाम दिएको यो समुदायले माथिल्लो वर्गको सेवकको काम गर्नु पर्ने उल्लेख छ । लिच्छविकालदेखि मै कालिगडी र नाचगान गर्ने काम शूद्रको रहेको र यसको कडाइका साथ परिपालना अंशुवर्माले गरेको देखिन्छ (रेग्मी, २०७७, पृ. ४२)। दलित जातका मानिसहरूको बसोबास जिल्लाका सबै क्षेत्रमा छ । जिल्लामा दलित समुदायका ११.९ प्रतिशत नागरिकको बसोबास छ । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ ले विश्वकर्मा, परियार र बादी समुदायलाई शोधमा दलित समुदायअन्तर्गत राखेर विश्लेषण गरिएको छ । यसरी कामको आधारमा निर्धारण गरिएको सबै जातहरू समयक्रमसँगै जन्मको आधारमा निर्धारण भई वंशीय नामका रूपमा प्रचलनमा छ ।

शीशुको जन्मपछि उसको पहिचानका लागि नाम दिइन्छ । शीशुलाई नाम दिने प्रचलन र इतिहासको प्रारम्भ खुट्याउने काम गर्न सकिएको छैन । हिन्दू परम्पराअनुसार नामकरण सोह्र संस्कारमध्ये पाँचौ संस्कारमा पर्छ । संस्कारहरूको परम्परा उल्लेख गर्दै 'कुमाऊँको इतिहास'मा पाण्डे (१९३७, पृ. ६९२)ले शीशु जन्मेको एघारौँ दिनमा विधिपूर्वक नामकरण संस्कार पूरा गरिने बताएका छन् । शीशु जन्मेको तिथि र समय हेरेर चन्द्रमाको राशि, त्यस राशिका नक्षत्र, नक्षत्रको चरणको गणना गरी निर्धारण

गरिएको पहिलो अक्षरबाट शीशुको नाम निर्धारण गरिन्छ भने थर वंशको आधारमा रहन्छ । दलित समुदायमा भने शीशुको नामकरण शीशुको बाजे, मामा, फुपू वा दिदीमध्ये एक जनाले दिने प्रचलन छ । पछिल्लो समय भने सम्पन्न परिवार र ब्राह्मणक्षेत्री समुदायसँगै बसेका दलित परिवारले शीशुहरूको नामकरण ब्राह्मण र क्षेत्री जातिले जस्तै ब्राह्मणबाट गराउन थालेका छन् । यसरी राखिएको नामहरूको अध्ययन गर्ने शास्त्रलाई नामविज्ञान (Onomastics) भनिन्छ । नामहरूको अध्ययन गर्ने श्रेय अङ्ग्रेजी भाषाशास्त्री अर्नेस्ट विक्ली (१८८५-१९५४) लाई जान्छ । उनले अङ्ग्रेजी थर र नामहरूको क्षेत्रमा आधारभूत छलफल चलाए । फ्रान्सका अल्बर्ट दउजात (१८७७-१९५५) ले फ्रान्सेली नाम र थरहरूको अध्ययनका क्षेत्रमा काम गरेको देखिन्छ । नेपालमा भने नामहरूको अध्ययनको सुरुवात काठमाण्डौंको नेवार समुदायका महर्जनहरूको नाममा देखिएको पविर्तनसम्बन्धीश्रेष्ठ (२०००) को अनुसन्धानमुलक लेखले गरेको देखिन्छ । थरहरूको अध्ययन भने बिस्ट (१९८०) ले People of Nepal मा गरेका छन् ।

समाजभाषाविज्ञान, जात र नामविज्ञानलाई सैद्धान्तिक पर्याधारका रूपमा लिई दार्चुलामा प्रचलित ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित समुदायका नाम र थरहरूको विश्लेषण यस लेखमा गरिएको छ ।

प्राप्ति र विशर्म

दार्चुलाका ब्राह्मण समुदायका नामहरू मनुस्मृतिबाट पूर्ण प्रभावित छन् । विशुद्ध मनुस्मृतिको आठौं संस्करणमा सुरेन्द्रकुमार (२०१७) ले 'मङ्गल्यं ब्राह्मणास्य स्याद्राज्ञो रक्षसमन्वितम् । वैश्यस्य पुष्टिसंयुक्तं शूद्रस्य प्रैष्यसंयुतम् ॥ स्त्रीणां सुखोद्यमक्रूरं विस्पष्टार्थं मनोहरम् । मङ्गल्यं दीर्घवरणांमाशीर्वादाभिधानवत ॥' को व्याख्या गर्दै पुरुष ब्राह्मणको नाम मङ्गलवाचक र स्त्रीहरू नाम सुखसँग उच्चारण गर्न सकिने, क्रूर नलाग्ने, सफा, सुन्दर, मङ्गलवाचक तथा अन्त्यमा दीर्घाक्षरवाल र आशीर्वादसूचक शब्दसँग मिल्ने हुनु पर्ने मान्यता अगाडि सारेका छन् । दार्चुलाका ब्राह्मण जातका पुरुषहरूको नाम यही मान्यतामा टेकेको छ । अधिकांश ब्राह्मण पुरुषहरूका नाम देवताका नामबाट राखिएका छन् । देवता अर्थात भगवानका नामबाट शीशुलाई नाम दिदा घरमा मङ्गल, सुख, समृद्धि स्थापना हुने मान्यता देखिन्छ । स्रोतका हिसाबले ब्राह्मण समुदायका नाम केलाउँदा अधिकांश नामहरूको स्रोत हिन्दू धर्मग्रन्थ, पुराण देखिन्छ । त्यहाँ वर्णित पात्रहरूका नामहरू जस्तै; अर्जुन, इन्द्र, कृष्ण, गणेश, गोपाल, चन्द्र, जगन्नाथ, देव, दिवाकर, नारायण,

पिताम्बर, भाष्कर, भोला, महादेव, माधव, मोहन, राम, लक्ष्मण, विष्णु, हरी दार्चुलाका ब्राह्मण समुदायले अत्यधिक प्रयोग गरेको देखिन्छ । त्यसै स्रोतबाट आएका नाममा 'इन्द्र' जोडिएर बनेका खगेन्द्र, देवेन्द्र, महेन्द्र, सुरेन्द्र जस्ता नामहरू पनि अन्य जातको भन्दा ब्राह्मण समुदायमा बढी छन् । त्यसैगरी जन्म बार र ऋतुलाई पनि ब्राह्मण समुदायले नामको स्रोत बनाएका छन् । सोम, शुक्र, हेमन्त, शरद जस्ता नामहरूको स्रोत जन्म समय नै हो ।

तालिका १: ब्राह्मण जातिका केही नामहरू

पुरुषका नामहरू	महिलाका नामहरू
अम्बा, इन्द्र, काशी, कृष्णानन्द, गणेश, गंगा, गोपाल, गौरी, जय, देव, नारद, नारायण, भैरव, माधव, मोहन, रघुनाथ, राम, लक्ष्मण, वाशुदेव, हरि ।	अमरावती, आइता, कौशिला, गंगा, गोमती, गोविन्दी, भुपा, तुलशी, दामोदरी, दुर्गा, दुर्गादेवी, देवकी, द्रोपती, धौली, नारा, पार्वती, भागरथी, मानमती, मोहनी, लक्ष्मी ।

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

ब्राह्मण महिलाका नामहरूको स्रोत पनि हिन्दू धर्मग्रन्थ र पौराणिक कथा नै हुन् । महिलाका नामहरू उमा, कौशिला, गोमती, गौरी, जयन्ती, तारा, देवकी, द्रोपती, पार्वती, विमला, भगवती, भागरथी, माधवी, राधा, वशन्ती, सरस्वती बढी छन् । ब्राह्मण महिलाका नामहरू दीर्घअक्षर भएको हुनु पर्ने मनुस्मृतिकृत मान्यताअनुसार अम्बा, उमा, तारा, विमला, राधा, रुक्मा, तुला जस्ता आकारान्त र कलावती, चन्द्रावती, बागमती, मानमती, मोहनी, रेवती, लिलावती जस्ता ईकारान्त नामहरू धेरै छन् । ब्राह्मण महिलाका नाम जन्म समयबाट पनि राखिएका छन् । आइता जस्ता नामको स्रोत जन्म समय हो ।

स्रोतका आधारमा अन्य जातहरूमा काले, काली, गोरे, धौले, धौली जस्ता शारीरिक विशेषता बोक्ने नामहरू ब्राह्मण समुदायमा कम मात्रामा छन् भने कालो, चिमडो, चिमडी, लाटो, लाटी जस्ता ओकारान्त र ईकारान्त नामहरू पनि ब्राह्मण समुदायले कम प्रयोग गरेका छन् ।

क्षेत्रीहरूका नाम शरीर विशेष

दार्चुलाका ब्राह्मण जातिको नाम मनुस्मृतिबाट प्रभावित भए जस्तै क्षेत्री समुदायका नामहरू शारीरिक विशेषतासम्बद्ध बढी छन् । श्रेष्ठ (२०००)ले यस्ता नामहरूलाई व्यक्तिगत विशेषता बोकेका नाम भनेका छन् । व्यक्तिगत विशेषता बोकेका नामहरूले व्यक्तिको शारीरिक विशेषता भल्काउने गर्छ । ७० वर्षभन्दा माथिको उमेर समूहका क्षेत्रहरूका नाम कालु (कालो वर्णको),

गजुवा (खैरो वर्णको), गोर्या (गोरो), चिमडो (चिमसो शरीर), थोल्या (ओठ बाक्लो भएको), पुट्क्या (पुट्को कद भएको), भुपुर (भ्याप्य परेका कपाल भएको), लाटो (बोल्ल नसक्ने लाडप्यारले राखिएको), जस्ता शारीरिक विशेषतासम्बद्ध बढी छन् । यी नामहरूको स्रोत हिन्दूधर्मग्रन्थ वा पौराणिक कथाहरू होइनन् बरु समाजमा प्रचलित शारीरिक विशेषता हुन् । क्षेत्री जातका केही नामहरू हेरौं:

तालिका २: क्षेत्री जातिका केही नामहरू

पुरुषका नामहरू	महिलाका नामहरू
उमेर, कहरे, कालु, गजुवा, गम्भु, गौर, चिमड, चिमडो, चिमा, छेपरे, जयधन, जोगा, भुपुर, तुले, परुवा, बहादुर, मान, मोती, भान, लाटो ।	आइता, उजली, कले, काली, किडी, कुरी, कुसा, चिमडी, चिमा, ठुमा, डल्ली, ढुणकी, तिन्का, मैना, भागा, पौनी, फुनी, लाटी, लाली, सुकारी ।

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

क्षेत्रीहरूको नामको अर्को स्रोत जन्मको समय देखिन्छ । जन्म बार र ऋतुका आधारमा पुरुषहरूको नाम राखिएको छ । आइता, सोम, मङ्गल, फागुन, कार्तिक जस्ता नामहरूको स्रोत जन्म समय हो । धर्मग्रन्थ र पौराणिक पात्रहरू पनि क्षेत्री जातका नामहरूका स्रोत छन् तर त्यस्ता नामहरू ब्राह्मण समुदायको भन्दा कम छन् । क्षेत्रीहरूका नाम चिमा, जोगा, परुवा जस्ता आकारान्त, छेपरे, तुले जस्ता एकारान्त र चिमडो, लाटो जस्ता ओकारान्त छन् । परुवा जस्ता पदान्तमा 'उवा' जोडिएका अन्यभन्दा पृथक नामहरू पनि क्षेत्री समुदायले प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

क्षेत्री पुरुषहरू भै क्षेत्री महिलाहरूको नाम पनि शारीरिक विशेषताबाट बढी राखिएका छन् । क्षेत्री जातिका महिलाहरूको नाम उजली, काली, चिमडी, डल्ली, ढुणकी, लाटी, जस्ता शारीरिक विशेषता जनाउने नामका साथै जन्म समयलाई पनि स्रोतका रूपमा लिइएको छ । यस स्रोतका नामहरू आइती, मङ्गली, साउनी, फागुनी प्रचलित छन् । कमली, कलावती, काली, कैली, चिमडी, चेपडी, सुकारी जस्ता ईकारान्त परम्परागत नाम पनि क्षेत्री समुदायका महिलाहरूले धेरै प्रयोग गरेका छन् ।

दलितहरूका नाम लघुवाचक

दार्चुलाका नामहरूको विश्लेषणका लागि सङ्कलन गरिएका दलित समुदायका नामहरू केलाउँदा यो समुदायका नामहरू ब्राह्मणसँग निकटै कम, क्षेत्रीसँग अलि बढी मिलेका छन् र छुट्टै विशेषता पनि बोकेका छन् । क्षेत्रीहरूको जस्तै दलित समुदायको नामको प्रमुख स्रोत

शारीरिक विशेषता नै हो तर दलितका नामहरूले लघु बोध गराउँछन् ।

तालिका ३: दलित जातिका केही नामहरू

पुरुषका नामहरू	महिलाका नामहरू
किन्नो, गगने, गजु, गोरे, चन्दे, ठगुवा, तुला, दली, धनि, नन्द, रामी, रिठा, पानु, भुरे, मनि, बिरुवा, लछि, लाटो, हरि ।	करौली, गजु, गाउँली, गाडुली, चन्नरा, छुङ्गा, तुला, दुर्पती, धौली, नखरी, नन्दा, पानी, बाटुली, बिरमा, भुरी, मदना, मंगली, माना, सुनी, सुरमा ।

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

किन्नो (सानो किर्ना जस्तो), गजु (सानो), गोरे, चन्दे, भुरे लछि जस्ता नामहरूले लघु (सानो) जनाउँछन् । दार्चुलाका ७० वर्षभन्दा बढी उमेर भएका दलित पुरुषहरूका नाम यस्तै प्रकृतिका छन् । ब्राह्मण र क्षेत्री समुदायमा नदेखिएको किन्नो, गजु, चन्दे, भुरे, लछि जस्ता नाम दलित समुदायमा देखिएका छन् ।

पुरुषहरूको जस्तै दलित महिलाहरूको नाम पनि लघुवाचक नै छन् । करौली, गाउँली, छुङ्गा, भुरी, सुनी जस्ता नामहरूको स्रोत शारीरिक विशेषतासँग सम्बद्ध भएपनि यिनले लघु अर्थ दिन्छन् । अन्य जातको जस्तै दलित समुदायका महिलाहरू नाम चन्नरा, तुला, नन्दा, बिरमा, माना, मैता जस्ता आकारान्त र करौली, गाउँली, धौली, बाटुली, सुनी जस्ता ईकारान्त पनि छन् । क्षेत्री समुदायको जस्तै आइती, मङ्गली, साउनी, फागुनी, चैती जस्ता जन्म समय स्रोत भएका नामहरू पनि दलित महिलाहरूले प्रयोग गर्ने गरेका छन् ।

जात बुझाउने मध्य नाम

व्यक्तिगत (पहिलो) नामपछि आउने नामलाई मध्य नाम भन्ने प्रचलन छ । मध्यनामलाई पहिलो नामसँगै लेख्ने पनि गरिन्छ । पहिलो नामसँगै जोडिएर आए पनि छुट्टै आए पनि मध्य नामले जातलाई सङ्केत गर्दछ । जस्तै: 'देवदत्त' मा 'दत्त' ले यो नाम ब्राह्मण जातिको भएको सङ्केत गर्छ भने देवसिंह हुँदा क्षेत्री र देवराम हुँदा दलित जातिको नाम हुन सक्ने सङ्केत गर्दछ । 'राम' र 'लाल' मध्य नाम ब्राह्मण र दलित दुबै जातिले प्रयोग गर्ने भएकाले यस्तो अवस्थामा अन्तिम नाम (थर) लेखिएपछि मात्र पहिलो नामको जात निर्धारण गर्न सकिने हुन्छ । 'राम' जस्तै दार्चुलाका ब्राह्मणहरूले कुमार, चन्द्र, दत्त, देव, नन्द, प्रसाद, बल्लभ, राज जस्ता शब्दहरूलाई मध्य नामका रूपमा प्रयोग गर्दछन् । यी नामहरू मनुस्मृतिबाटै प्रभावित भएर राखिएका हुन् ।

क्षेत्री जातिका मध्य नाम पनि मनुस्मृतिकै प्रभावबाट राखिएको देखिन्छ। दार्चुलाका क्षेत्रीहरूले 'सिंह' र 'बहादुर' गरी दुई शब्दलाई मध्य नामको रूपमा प्रयोग गर्छन्। यी नामहरू मनुस्मृतिमा क्षेत्रीले राख्ने नाम 'बलसूचक' हुनु पर्ने मान्यताबाट प्रभावित देखिन्छन्। करवीरबहादुर, नरेन्द्रबहादुर, वीरेन्द्रसिंह, शेरसिंह जस्ता क्षेत्री जातिका नाम बलसूचक हुन्। दलित समुदायले भने 'राम' का अतिरिक्त 'लाल' शब्दलाई पनि मध्य नामको रूपमा वा पहिलो नामसँगै जोडेर प्रयोग गरेका छन्। क्षेत्रीले प्रयोग गर्ने 'सिंह' र 'बहादुर' क्षेत्रीले मात्रै प्रयोग गर्छन् भने चन्द्र, दत्त, देव, नन्द, प्रसाद, बल्लभ, राज जस्ता मध्य नाम ब्राह्मण समुदायले मात्रै प्रयोग गर्छन्।

स्रोतमा परिवर्तन

दार्चुलाका परम्परागत नामको स्रोत धर्मशास्त्र, शारीरिक वनोट वा जन्म समय हुँदा पछिल्लो समयका नामहरूको स्रोत हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषा देखिएको छ। ७० वर्षभन्दा माथि उमेर समूहका व्यक्तिका नामहरू र पछिल्लो समय जन्म दर्ताको अभिलेखमा भेटिएका नामहरूको तुलना गर्दा स्रोतमा नै परिवर्तन भएको देखिन्छ। महर्जनहरूका नाम भएको परिवर्तन अध्ययन गर्ने क्रममा श्रेष्ठ (२०००) ले २० वर्षभन्दा कम उमेर समूहका मानिसहरूको नामको स्रोत परम्परागत नभएको निष्कर्ष निकालेका छन् (पृ. ३२-३९)। उनले भने भैं दार्चुलाका मानिसहरूका व्यक्तिगत नामहरूमा पनि स्रोतगत भिन्नता आएको देखिन्छ। ७० वर्षभन्दा माथिका ब्राह्मण जातिका अधिकांश नामको स्रोत हिन्दू धर्मग्रन्थ र पुराण छन् भने क्षेत्री र दलितका नामको स्रोत शारीरिक विशेषता र जन्मको समय छ। तर पछिल्लो समय वडा कार्यालयहरूमा भएको जन्मदर्ताको अभिलेखमा उल्लेखित नामहरू हेर्दा नामको स्रोत हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषा देखिन्छ। पछिल्लो समयका नामहरू हिन्दी सिनेमा र अङ्ग्रेजीबाट प्रभावित छन्। ती नामहरूको स्रोत हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषा हो। हिन्दी र अङ्ग्रेजीमा प्रचलित नामहरू ब्राह्मण समुदायलेभन्दा क्षेत्री र दलित समुदायले बढी प्रयोग गरेका छन् भने हिन्दू धर्मग्रन्थ र पुराणबाट ब्राह्मणले मात्रै नभएर क्षेत्री र दलित समुदायका पुरुष महिलाको नाम राखिएको छ।

तालिका ४: गत आर्थिक वर्ष जन्म दर्ता गराएका पुरुषहरूका नाम

ब्राह्मण जातका नाम	क्षेत्री जातका नाम	दलित जातका नाम
अमित, अमिस, उपेन्द्र, कौशिक,	अन्सु, आर्य, आर्यन, आयांश,	अभिषेक, अंश, आरभ, आर्यांश,

तस्मात्, नवीन, निश्चल, पवन, प्रज्वल, प्राज्वल, प्रिन्स, प्रियतम, वरुण, भावेश, भुपिन, युनिक, युवराज, रेयान्स, विनित, स्वस्तिक ।	एन्जल, कियांश, जेनिस, जेनुस, जेम्स, नेचुरल, प्रिन्स, युनिक, रिनेस, रिदम, रियान्स, रिसभ, लियो, साइन्स, सुप्रिम ।	आशिष, आशुतोष, आसूर्य, उमेश, एरिस, काइरभ, कार्तिक, नन्दु, पलराम, पियुस, प्रयान्जल, प्रियांश, सलिन, सुलभ, हिमांशु
--	---	---

(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

पछिल्लो समय देखिएका नामहरूमध्ये अभिषेक, आर्य, आर्यन, उपेन्द्र, पवन, हिमांशु जस्ता नामहरूको स्रोत धर्मग्रन्थ नै हुन्। अमित, अन्सु, आयांश, प्रियांश, भावेश, रिनेस, सुलभ जस्ता नामहरू हिन्दीबाट आएका हुन्। यस्ता नामहरूको स्रोत हिन्दी सिनेमा र धारावाहिक हुन्। एन्जल, एरिस, काइरभ, जेम्स, रिदम, साइन्स जस्ता नामहरूको स्रोत अङ्ग्रेजी हो।

पुरुषका नाम जस्तै महिलाका नामहरूको स्रोत पनि परिवर्तन आएको छ। हिन्दी सिनेमा र धारावाहिकका पात्रहरूका नामबाट नाम राख्ने प्रचलन ब्राह्मणभन्दा पनि क्षेत्री र दलित समुदायमा बढी देखिएको छ। तलको तालिका हेरौं:

तालिका ५: आर्थिक वर्ष जन्म दर्ता गराएका महिलाहरूका नाम

ब्राह्मण जातका नाम	क्षेत्री जातका नाम	दलित जातका नाम
आकांक्षा, कामना, कुशुम, जेनिसा, ज्वाला, दिपिका, दिप्ती, देवकी, नारा, प्रिशा, भावना, मिष्टी, युनिसा, रेश्मी, लक्ष्मी, श्रीनिका, समृद्धि, साम्भवी, स्मारिका ।	आरोमा, आरोही, आयुसा, एञ्जला, एञ्जलिना, एन्जल, एरिका, एलिसा, जिया, जियांशी, जेसिका, डाइनामिका, नाइसा, रिदिमा, रियांशी, रेगना, युनिका, सनाया, सोनिया ।	अनु, अमरा, अमिता, आरिया, उर्वशी, एन्जला, अंशिका, कृतिका, जेमिमा, मनिषा, नाताशा, मन्जु, रञ्जना, रितिका, रिया, रेश्मी, रोजिना, शिवन्या, श्रीसा, समिरा ।

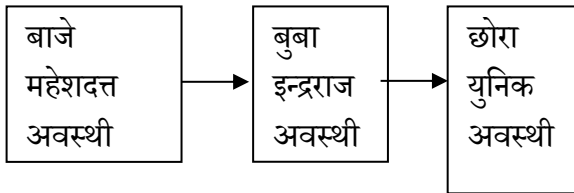
(स्रोत: महाकाली नगरपालिकाको कार्यालय)

उर्वशी, कामना, कुशुम, ज्वाला, देवकी जस्ता नामहरूको स्रोत हिन्दू धार्मिक ग्रन्थ हुन् भने आरोमा,

अंशिका, जियांशी, मनिषा, रितिका, श्रीसा जस्ता नामहरूको स्रोत हिन्दी सिनेमा र धारावाहिक हुन् । त्यसैगरी एञ्जिला, एलिसा, एन्जल, डाइनामिका, नाइसा, युनिका, सोनिया जस्ता नामहरूको स्रोत अङ्ग्रेजी भाषा हो ।

नामहरूमा आएको परिवर्तनलाई वंशवृक्षले अभिप्रष्ट पार्ने भएकाले ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातका वंशवृक्षहरूको अध्ययन आवश्यक भएको छ ।

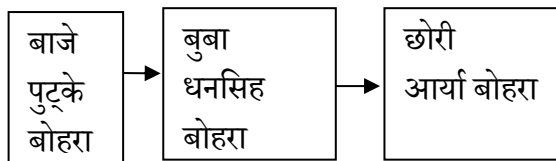
चित्र १: ब्राह्मण परिवारको वंशवृक्ष

(स्रोत: महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ५ को कार्यालय)

महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ५ गल्फैका स्थानीय महेशदत्त अवस्थीले छोराबुहारीको सल्लाहअनुसार नातिको नाम राखेको बताए । यसरी नाम राख्दा नातिको नाम अङ्ग्रेजी रहन पुग्यो । महेश र उनको छोरा इन्द्रको नामको स्रोत हिन्दूधर्म ग्रन्थ भएपनि उनका नातिको नामको स्रोत भने अङ्ग्रेजी भएको छ ।

चित्र २: क्षेत्री परिवारको वंशवृक्ष

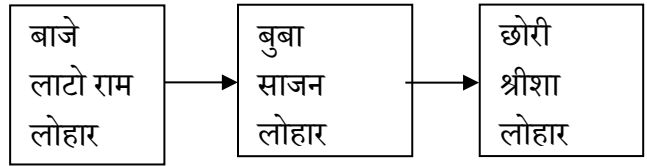

(स्रोत: महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर २ को कार्यालय)

ब्राह्मण परिवारको जस्तै क्षेत्री परिवारमा पनि नामहरू हिन्दी वा अङ्ग्रेजी भाषाबाट राख्ने प्रचलन बढेको छ । महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर २ मैखोलीको क्षेत्री परिवारको यो वंशवृक्षले बाजेको नाम शारीरिक विशेषता पुट्के (सानो कद)का आधारमा रहन गएको छ भने बुबाको नाम समाजमा प्रचलितमध्ये छ तर छोरीको नाम भने हिन्दी धारावाहिकबाट प्रभावित छ । छोरीको नामको स्रोत हिन्दी भाषा देखिन्छ ।

ब्राह्मण र क्षेत्री परिवारको जस्तै दलित समुदायमा पनि नामहरू परिवर्तन गर्ने प्रचलन छ । महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ४ खलंगा बस्ने लाटो राम लोहारक नातिनीको नाम श्रीशा राखिएको छ । उनको नाम शारीरिक विशेषतासम्बद्ध छ भने उनकी नातिनीको नामको स्रोत हिन्दी देखिन्छ ।

चित्र ३: दलित परिवारको वंशवृक्ष

(स्रोत: महाकाली नगरपालिका वडा नम्बर ४ को कार्यालय)

हिन्दूधर्म ग्रन्थ, शारीरिक विशेषता र जन्म समयलाई नामको स्रोत बनाउने दार्चुलावासीका नामहरूको स्रोत हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषामा परिवर्तन भएको छ ।

दार्चुलाका थरहरू

थरलाई अन्तिम नामका रूपमा लिइन्छ । थरले जात निर्धारण गरेको हुन्छ । यसलाई वंशीय नाम पनि भन्ने गरिन्छ । बिस्ट (१९८०) ले कामको आधारमा जात निर्धारण हुने बताएका छन् । उनले (People of Nepal) पुस्तकमा ब्राह्मण, क्षेत्री र दलितका थरहरू कामका आधारमा निर्धारण गरिएको भन्दै ब्राह्मणले भट्ट, बिस्ट, जोशी, पाण्डे, ओझा थर लेख्ने, क्षेत्रीले थरहरूमा ऐरी, कार्की र दलितले कामी, दमाई, सार्की, सुनार (पृ. १-६) थर लेख्ने बताएका छन् । यस्तो काम लिच्छवि कालबाटै सुरु भएको रेग्मी (२०७७) को भनाई छ । उनी अंशुवर्माले आर्यमर्यादा ननाघ्ने घोषणा गरेबाट वर्णाश्रमअनुसार जातको परिपालन कडाइका साथ लागू भएको बताउँछन् (पृ. ३८-३९) । कामका आधारमा थर राख्ने प्रचलन मुलुकी ऐन १९१० पछि वंशको आधारमा थर निर्धारण हुने अवस्थामा पुगेको देखिन्छ । मुलुकी ऐन १९१० लागू भएपछि सजाय स्वरूप जात निर्धारण हुने र तिनका सन्तानलाई समेत सोही थर राख्नु पर्ने अवस्था सिर्जना भएपछि थर कामका आधारमा नभई जन्म (वंश) का आधार राख्न सुरु गरियो । दार्चुलाका केही ब्राह्मण, क्षेत्री र दलितका थुप्रै थरहरू रहेका छन् ।

हिन्दू धर्मग्रन्थहरूमा उच्च जातिका रूपमा वर्णित ब्राह्मण समुदायको जनसङ्ख्या दार्चुलाको कूल जनसङ्ख्या १,३३,३१० को १५ प्रतिशत रहेको राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्कले देखाएको छ । ब्राह्मण जातिका थरहरूमध्ये दार्चुलामा अवस्थी, उप्रेती, उपाध्याय, ओझा, कपाडी, जैसी, जोशी, पन्त, पाण्डेय, बडू, बिस्ट, भट्ट, मिश्र, लेखक प्रमुख छन् ।

राजा, ब्राह्मण र देशको सीमा रक्षा गर्ने धर्म भनिएको क्षेत्री समुदाय सबैभन्दा बढी जनसङ्ख्या भएको जाति हो । दार्चुलामा करिब ७० प्रतिशत जनसङ्ख्या क्षेत्रीहरूको छ । दार्चुलामा क्षेत्री जातका थरहरू अट्याल,

ओइरे, ऐरी, कठायत, कार्की, कुवँर, कोट्टारी, क्षेत्र, खडायत, खड्का, खत्री, खाती, गोयला, ग्वाइला, घर्ती, चन्द, चैसिर, चौहान, जागरी, ठगुन्ना, ठेकरे, डडाल, डागा, डोबाल, ढाँट, तितरा, तोलिगाई, दानव, देउरुखी, थापा, धानुक, धामी, नगारी, नगाल, नेगी, पाल, पुजारा, फराल, फर्सवान, बगाल, बडाल, बोहरा, बंम, भण्डारी, भाट, महर, मन्याल, महता, राना, रावत, रावल, रैखोला, रोकया, लोथ्याल, शाही, श्रेष्ठ, साउँद, सामन्त, साहू, सितोली, सिंह, हमाल हुन् ।

क्षेत्री र ब्राह्मणभन्दा दलितहरूको जनसङ्ख्या कम भएपनि दलित समुदाय जिल्लाभर फैलिएर रहेको छ । दलित जातलाई बुझाउने थरहरूमध्ये ओखेडा, ओड, कामी, कोली, गौतम, चुनारा, टमटा, तिरुवा, दमाई, दयाली, निरौला, नेपाली, पहरी, पार्की, बादी, वि.क., भुल, मिस्त्री, मौर, राना, लावड, लोहार, सदाशंकर, साहू, सिनाल, सिलाल, सुनाम, सुनार, हुड्के प्रमुख छन् ।

निष्कर्ष

समाजभाषिक विश्लेषणका क्षेत्रमा नाम र थरको विश्लेषण हुँदै आएको छ । नामकरण प्रक्रियाहरू जातको आधारमा भिन्न-भिन्न छन् । दार्चुलामा ब्राह्मण र क्षेत्री जातिले शीशुहरूलाई मनुस्मृतिकृत हिन्दू परम्पराका आधारमा पण्डितबाट कर्मकाण्ड गरी नाम दिन्छन् । दलित समुदायले उक्त प्रक्रिया अबलम्बन गर्दै उनीहरू घरपरिवारका सदस्यबाटै नामकरण गर्छन् । नामकरण प्रक्रिया फरक भएर मात्रै नभएर जातिगत भिन्नता र त्यसका आधारमा नामको स्रोतका कारणले ब्राह्मण, क्षेत्री र दलित जातिका नामहरूमा भिन्नता छ । दार्चुलामा पहिलो नामसँगै मध्य नाम पनि लेख्ने गरिन्छ । पहिलो नाम ब्राह्मण क्षेत्रीमा राशीको नाम र दलितमा परिवारका सदस्यले दिएको मानवीय नाम हो । पहिलो नामसँगै जोडिएर आउने मध्य नामले जातको सङ्केत गर्छ भने अन्तिम नाम अर्थात् थरले थरले जातलाई बुझाउँछ ।

ब्राह्मण समुदायका नामहरू धर्मग्रन्थ, पुराणलाई स्रोत बनाएका बढी छन् भने ७० वर्षमाथिका क्षेत्रीका नामहरू सबैभन्दा ठूलो स्रोत शारीरिक विशेषता छ । त्यसैगरी सोही उमेर समूहका दलित जातिको नामको स्रोत शारीरिक विशेषता भएपनि तिनले लघु अर्थ वहन गर्ने बनाइएको हुन्छ । ब्राह्मण समुदायमा देवीदेवताका नामबाट नाम राख्ने प्रचलन देखिन्छ । त्यस्ता नामहरूमध्ये पुरुषका नाममा 'इन्द्र' जोडिएको र महिलाका नाममा मती, रती, थरी, वती जोडिएको पाइएको छ । पुरुषहरूका नामभन्दा महिलाहरूका नाम आकारान्त र ईकारान्त बढी छन् । क्षेत्री र दलित जातिले भने देवीदेवताका नामबाट

कम नाम राखेको पाइन्छ । यी समुदायले एकारान्त र ओकारान्त नामहरू बढी प्रयोग गरेका छन् ।

पछिल्लो समय भने हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषालाई स्रोत बनाएर पनि नामहरू राखिएका छन् । ७० वर्षमाथि उमेर समूहका नाम र पछिल्लो समय जन्मदर्ताको अभिलेखमा रहेको दार्चुलाका नामहरूको स्रोत धर्मग्रन्थ र पुराण, शारीरिक विशेषता, जन्मको समय, हिन्दी र अङ्ग्रेजी रहेको छ । ब्राह्मण समुदायको भन्दा क्षेत्री र दलित समुदायमा हिन्दी र अङ्ग्रेजी भाषाबाट नाम राख्ने प्रचलन बढी छ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरू

- आचार्य, कृष्णप्रसाद (२०६४), *भाषाविज्ञान*, क्षितिज प्रकाशन ।
- कुमार, सुरेन्द्र (२०१७), *विशुद्ध मनुस्मृति*, (आठौँ सं.), आर्ष साहित्य प्रचार ट्रस्ट ।
- पाण्डे, बन्दीदत्त, (सन् १९३७), *कुमाऊँ का इतिहास*, श्याम प्रकाशन ।
- पोखरेल, बालकृष्ण (२०७५, दो.सं.), *खस जातिको इतिहास*, फिनिक्स बुक्स ।
- भण्डारी, पारसमणि र पौड्याल, सालिकराम (२०६७), *सामाजिक भाषाविज्ञान र मनोभाषाविज्ञान*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- मुलुकी ऐन, (१९९०), कानून आयोग ।
- रेग्मी, जगदीशचन्द्र (२०७७, ते.सं.), *नेपालको वैधानिक परम्परा*, पैरवि बुक हाउस ।
- Al-haq, Fawwa la-alabed (2016). A Sociolinguistic study of chousing name for newborn children in Jorden. *international Journal of English linguistics*. (6)1.
- Bist, D.B. (1980). *People of Nepal*. Ratn Pustak Bhandar.
- B. Helleland, C.-E. Ore & S. Wikstrøm (eds.) *Names and Identities, Oslo Studies in Language*, (4)2, 2012. 1-6. (ISSN1890-9639)
- Fisher, J.F. (1978). *Himalayan Anthropology (Ed.)*. Mouton Publisher.
- Holmes, J.(2013). *An Introduction to Sociolinguistics (Fourth Ed.)*. Rutledge, Taylor and Francis Group.
- Kileng'a A (2020). An investigation to Sociolinguistic of Asu Personal Names In same, Tanzania. *East African*

- Journal of Education and Social Sciences*. Vol. (1)2, 20-29.
- Kodio, aldiouma, Dianka, Balla and Kone, Maulaye (2021). *A sociolinguistic study of personal name practices in the Dogonland: A case study of Koro Municipality*.
- Moony A. and Evans, B. (2015). *Language, Society and Power* (Fourth Ed.).
Rutledge, Taylor and Francis Group.
- Sapcota, S. (2022). The History of Caste in Nepal. *Quest Journal*, (10)11. 335-340.
- Shrestha, U. (2000). Changing Patterns of Personal Name Among The Maharjan of Kathmandu. *Name, The American Name Society*, (48)1, 27-48.
- <https://censusnepal.cbs.gov.np/>
www.dinthapa.com.np/preti, B. R. (2014). *Social and cultural dynamics of naming practices in Nepal*. *Journal of Sociolinguistics*, 18(4), 493-514.
<https://doi.org/10.1111/josl.12082>
- Al-Qawasmi, A., & Al-Al-abed Al-haq, F. (2016). A sociolinguistic study of choosing names for newborn children in Jordan. *International Journal of English Linguistics*, 6(1), 177.
<https://doi.org/10.5539/ijel.v6n1p177>
- Agar, M. (1994). *Language Shock: Understanding the Culture of Conversation*. William Morrow.
- https://www.academia.edu/573013/Language_Shock_Understanding_the_Culture_of_Conversation

